

УДК 026:34

Ольга Пестрецова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ЦЕНТРИ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано діяльність бібліотечних центрів правової інформації (ЦПІ) і розглянуто основні напрями, форми та принципи забезпечення бібліотеками правового інформування.

Ключові слова: бібліотека, центри правової інформації (ЦПІ), правове інформування, правові форми, правова інформація.

Нагальною потребою сучасного суспільства є надання доступу до якісної, актуальної інформації з різних джерел, яка необхідна для освіти, розвитку бізнесу, управління. Серед особливо актуальних напрямів можна виділити правову інформацію, потреби в доступі до якої різко зросли в останні десятиліття.

Особливого значення сьогодні набуває бібліотека, яка не лише поєднує універсальне бібліотечне обслуговування зі спеціалізованим бібліотечно-інформаційним, а й надає населенню доступ до різноманітних інформаційно-документальних ресурсів. Останнім часом бібліотека дедалі більше набуває статусу закладу, який забезпечує всім верствам суспільства вільний доступ до правової інформації. Ця тенденція зумовлена рядом обставин: наявністю юридичної літератури та періодики у фондах, надходженням найбільш актуальних видань, безкоштовним доступом до них; наявністю кваліфікованих співробітників, здатних підбирати, класифікувати літературу; поширеністю бібліотек і довірою до них у суспільстві тощо.

З огляду на те, що бібліотека має значний ресурсний потенціал у сфері правової інформації, досвід інформаційно-просвітницької діяльності, організація центрів правової інформації (ЦПІ) на базі публічних бібліотек створить умови для забезпечення якісно нового рівня правової просвіти громадян, а також стане новим імпульсом у розвитку самої бібліотеки як загальнодоступного інформаційного центру.

Такі ЦПІ виконують різні функції. Серед них – організаційно-методичне забезпечення розвитку діяльності з поширення (надання) правової

інформації, її обліку, обробки, зберігання, систематизації та актуалізації; реалізація заходів, спрямованих на забезпечення доступу громадян та організацій до еталонної правової інформації, формування системи правового виховання дітей і молоді, підвищення рівня правової інформованості суспільства. Крім того, ЦПІ можуть здійснювати діяльність щодо організації та проведення виставок, семінарів, конференцій та інших заходів, у тому числі спільно з зацікавленими державними органами та іншими організаціями [5].

Треба зазначити, що зростання кількості підрозділів бібліотек, що здійснюють правове інформування, і є реалізацією однієї з обов'язкових ознак демократичного суспільства: правове інформування в бібліотеці сприяє відкритості діяльності органів влади, забезпечує зворотний зв'язок з населенням за допомогою інформаційно-аналітичних служб бібліотек.

Проблеми правового інформування та роль у цьому процесі бібліотек знайшли своє відображення в ряді наукових публікацій. Вітчизняні бібліотекознавці це питання висвітлювали, в основному, у контексті узагальнення досвіду діяльності правових центрів в українських бібліотеках. Заслугове на увагу, зокрема, досвід Національної парламентської бібліотеки України, що дасть змогу узагальнити питання зв'язку надання послуг правового інформування з читацькою активністю та підвищенням інтересу до бібліотеки [4, с. 14–20]. Цінними видаються узагальнення, зроблені за результатами роботи Донецької ОУНБ [13, с. 24].

У дослідженнях М. Вилегжаніної порушувалося питання джерелознавчого, організаційного та технологічного аспектів правового інформування населення в контексті діяльності бібліотек України та Росії [6, с. 4–5]. Питання пріоритетних напрямів розвитку діяльності бібліотек у системі політичної комунікації, зокрема правового інформування на рівні громадянського суспільства, досліджувала Т. Гранчак [7, с. 481].

У публікаціях Н. Іванової, Ю. Половинчак порушувалися питання особливостей роботи зарубіжних бібліотек у забезпеченні доступу до якісної правової інформації з різних джерел [9, 10, 11, 14].

Також заслугове на увагу російський досвід – з 1994 р. у РФ реалізується програма публічних центрів правової інформації, у результаті чого на сьогодні понад 4 тис. центрів надають своїм відвідувачам доступ до правової, ділової, освітньої та екологічної інформації, інформації про діяльність органів державної та муніципальної влади, у сфері захисту прав людини та споживачів, профілактики ВІЛ/СНІДу та ін. [1, 3]. Створювані в рамках програми центри соціально значущої інформації надають

можливість колективного вирішення державними, громадськими та комерційними структурами широкого спектра соціальних проблем [15, 16, 17].

Спираючись на зазначені наукові дослідження та аналіз сайтів бібліотек, що здійснюють правове інформування, у статті зроблено спробу визначити основні напрями та особливості роботи ЦПП у бібліотеках України.

У бібліотечних центрах доступу до інформації є вільний вихід в Інтернет, ведеться цілеспрямована робота з формування контенту конкретної спрямованості. Тут інформація надається фахівцями за запитом. Нині пересічні українці часто стикаються з проблемою нестачі кваліфікованої правової допомоги, тим паче безкоштовної. Вирішити цю проблему і покликаний ЦПП. Обов'язковою умовою формування центрів правової інформації (ЦПП) є технологічна модернізація бібліотеки чи структурного підрозділу, поява нових засобів пошуку та обробки інформації, збагачення ресурсної бази бібліотеки за рахунок залучення мережевих ресурсів, неопублікованих документів, електронних баз даних; розвиток спектра продуктів і послуг, що пропонуються користувачам. Очевидно, що такі процеси відбуваються інтенсивніше в тих бібліотеках, які мають досить міцну матеріальну та ресурсну базу. Це бібліотеки з потужним парком комп'ютерного обладнання, доступом до Інтернету, копіювально-розмножувальною технікою, мультимедійним обладнанням. Для інших бібліотек важливою є підтримка, особливо фінансова, з боку місцевої влади щодо ідеї створення таких центрів. В умовах недостатнього бюджетного фінансування додатковою можливістю організувати новий структурний підрозділ є отримання цільових грантів.

Як показує російський досвід, для громадян, незалежно від місця їх проживання, віку, рівня освіти та інших ознак, такі центри є авторитетним джерелом актуальної, доступною та безкоштовної соціально значущої інформації про свої права, можливості та обов'язки як громадянина.

Поряд із завданням формування та постійного оновлення інформаційно-правових ресурсів є їх популяризація. Для організацій, на базі яких відкриваються центри, вони стають додатковим інструментом роботи з цільовою аудиторією – учнями, студентами, науковцями, бізнесменами, лідерами громадських організацій тощо [7].

Створення ЦПП дає можливість активізувати надання бібліотечно-інформаційних послуг органам державної влади та місцевого самоврядування через підготовку та видання бібліографічних та інформаційних

видань (оглядів, експрес-інформацій, дайджестів, пам'яток, буклетів, путівників), надання консультацій.

В умовах трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві особливо актуальною є функція посередника між органами місцевої влади та населенням щодо збирання, збереження та надання інформації з питань місцевого самоврядування; забезпечення вільного доступу громадян та організацій до правової інформації на паперових та електронних носіях; забезпечення розвитку сфери інформаційно-правових послуг; надання інформаційної допомоги навчальним закладам в організації правового навчання учнів і студентів, підвищення правосвідомості та правової культури населення.

Як зазначалося вище, бібліотеки, з метою організації правового інформування, акумулюють інформацію на різних типах носіїв (документний фонд, електронні пошукові системи) і забезпечують навігацію у фондах, їх наповнення правовою інформацією, спрямованою на відбір, збирання, систематизацію та забезпечення доступу.

Формування фондів нормативно-правових документів місцевих органів влади потребує окремої уваги, адже вони є важливою складовою структури інформаційних ресурсів ЦПБ. Документи органів місцевого самоврядування поділяються на опубліковані (статистична інформація про стан економіки, екології, здоров'я, демографії, освіти, культури та інших напрямів) і неопубліковані (наукові коментарі та монографії, довідкова та навчальна література, фахові періодичні видання) видання.

Досвід співпраці ЦПБ бібліотек з органами місцевої влади демонструє, що на підставі договорів до центрів мають надходити документи загального характеру в автоматизованому режимі або в друкованому вигляді.

Оперативний пошук правової інформації забезпечують електронні бази даних (інформаційно-пошукові системи), доступ до яких користувачам надають ЦПБ. Найбільш поширеною сьогодні є інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України» (ПС «НАУ»), яка містить усі нормативно-правові документи України з урахуванням внесених змін, судові рішення у цивільних, кримінальних і господарських справах, консультації та коментарі до нормативних актів. ПС «НАУ» забезпечує швидкий та ефективний пошук документа завдяки наявності найбільш потужного пошуку за контекстом, реквізитами, тематикою, закладками, зв'язками.

ПС «НАУ» – база даних нормативних актів України. Це електронне офіційне джерело правової інформації, на яке можна посилатись під час

ведення юридичних справ. Перша така система була розроблена у вересні 1991 р. на замовлення Верховної Ради України. Це повна законодавча база України (близько 490 тис. документів), що містить:

- регіональне законодавство (документи обласних рад і держадміністрацій);
- перспективне законодавство (тексти законопроектів ВРУ);
- документи судової практики;
- аналітичні та довідкові документи (консультації, нормативні таблиці, бланки звітності, типові документи, каталог оголошень про банкрутство, словник законодавчих термінів, довідник органів влади та ін.);
- інтегровані із законодавством України бази судових рішень;
- бази перекладів законодавства англійською мовою;
- роботу зі збору, зберігання та надання в користування матеріалів місцевої влади [18].

Послугами правових центрів можуть скористатись як організації, так і звичайні громадяни. Слід враховувати, що існує своя специфіка в наданні правової інформації корпоративним та індивідуальним користувачам. Серед перших можна виокремити органи місцевої влади, громадські організації, навчальні заклади, підприємства тощо. Їхні запити пов'язані перш за все з наданням текстів конкретних офіційних правових актів, нормативних положень загальнодержавного та місцевого рівнів, а також тематичної інформації.

Індивідуальних користувачів можна поділити на такі категорії. Перша – це фахівці, які працюють з офіційними правовими документами постійно, для яких є важливою повнота отриманої інформації. До цієї групи належать юристи, викладачі, студенти, підприємці, фахівці промисловості, сільського господарства тощо. Наприклад, запити учнів і студентів, учителів і викладачів, спрямовані на задоволення інформаційних потреб, що виникають у процесі навчання. Їх переважно цікавлять підбірки законодавчих актів за певною темою, матеріали для написання доповідей, курсових і дипломних робіт, статей і дисертацій, методика складання бібліографічних списків тощо.

Друга група – це користувачі, чії потреби в такій інформації спричинені, як правило, певними обставинами. Цю групу відвідувачів цікавить передусім відповідь на те чи інше важливе для них запитання. Наприклад, для пенсіонерів – однієї з найчисленніших груп користувачів правових центрів – важливим є законодавство соціальної сфери: пільги, питання нарахування, розрахунку та перерахунку пенсій, законодавство про ветеранів, субсидії, спадкове право [13, с. 4–7].

Соціальна роль ЦПП полягає перш за все у створенні умов вільного та повного задоволення інформаційно-правових запитів соціально-незахищених верств населення. Традиційно до них належать такі соціальні групи, як діти, пенсіонери, малозабезпечені, безробітні, люди з обмеженими фізичними можливостями, мігранти, безпритульні тощо. Люди з обмеженими фізичними можливостями цікавляться пільгами у сфері охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, освіти, житлового права. Тимчасово непрацевдатні потребують інформації про те, як стати на облік у центр зайнятості, отримати допомогу у зв'язку з безробіттям. Фермерів цікавить земельне та податкове законодавство.

Проаналізувавши категорії користувачів ЦПП, можна визначити, що пріоритетними напрямками роботи центру є взаємодія з державними органами влади, громадськими організаціями, ВНЗ, залучення громадян до процесу державного управління, державотворення, а також до місцевого самоврядування; забезпечення та розширення доступу до публічної інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; інформаційного забезпечення запитів керівних кадрів владних структур різних рівнів та юридичних служб.

Виходячи з досвіду роботи публічних центрів правового інформування в Україні, найбільш популярними темами є: права дітей і підлітків, молодих фахівців; місцеве самоврядування; захист прав споживачів; пенсійне законодавство; житлове законодавство; законодавство про землю; соціальний захист; сімейне законодавство; спадкове право; охорона здоров'я; авторське право; кримінальне право; міжнародне право; податкове законодавство; організація бухгалтерського обліку; права людини тощо [13, с. 8–10].

У центрах правової інформації можуть застосовуватися різноманітні форми бібліотечного обслуговування. Серед них можна виокремити як традиційні, так й інноваційні, у тому числі ті, що розраховані на все населення міста (району), а також на конкретних користувачів бібліотеки.

З метою наочної популяризації правової інформації бібліотекам важливо працювати над оформленням цільових книжкових виставок, стендів, інформаційних табло. Слід звернути увагу на можливість розробки віртуальних виставок. Громадянську активність населення підвищують заходи, що проходять у межах громадської приймальні. Тут можуть організуватися не тільки консультації з різноманітних юридичних проблем, а й комплексні акції з окремих актуальних тем, на яких представники місцевої влади ведуть роз'яснювальну роботу з населенням, відповідають на запитання щодо діяльності місцевої

громади. Формами спілкування з представниками місцевої влади можуть бути зустрічі з депутатами, протягом яких обговорюються актуальні питання, які турбують мешканців міста, району, села.

Говорячи про діяльності центрів, окремої уваги заслуговує діяльність щодо налагодження партнерських відносин з різними соціальними службами в регіонах, тобто дії на зразок центру громадського життя міста (району).

Виходячи з наявних і потенційних інформаційних запитів індивідуальних користувачів, ЦПП може запропонувати широкий спектр послуг, спрямованих на їх задоволення:

- пошук правових актів в електронних базах даних;
- пошук правової літератури в електронному каталозі бібліотеки;
- підбір законодавчих актів та юридичної літератури за темою;
- складання списків літератури до курсових і дипломних робіт;
- виконання довідок різних видів: фактографічних бібліографічних, тематичних, у т. ч. віртуальних;
- прийом замовлень на пошук нормативно-правового акта телефоном, електронною поштою;
- надання інформації на дисплеї для короткого ознайомлення;
- надання тексту документа;
- надання правової інформації на CD-ROM;
- доступ до правових сайтів Інтернету;
- надання в тимчасове користування книг і періодичних видань правової тематики;
- відправка правового документа електронною поштою;
- сканування;
- запис на CD;
- ксерокопіювання та роздруковування на принтері правових актів;
- резервування видання для конкретного користувача.

Звісно, охопити весь спектр інформування населення за дуже короткий термін досить складно. Тому сьогодні ЦПП на базі бібліотек мають зосередитись на адресності інформаційно-аналітичного правового інформування. Водночас, незважаючи на важкі умови існування, враховуючи загальнодоступність публічних бібліотек, їхні інформаційно-ресурсні можливості, досвід працівників у роботі з інформацією, діяльність бібліотек сьогодні має бути зосереджена на постійному, методичному підвищенні ефективності задоволення інформаційних, соціальних потреб користувачів та реалізації створення на базі бібліотек справжніх, затребуваних та ефективних центрів соціально-правової інформації.

Соціально-правова діяльність бібліотек має базуватися на диференційованому підході, комплексності популяризації правової літератури та різноманітності її форм, вираженому поєднанні індивідуальної роботи, наочної популяризації книг та ідей, творчих акцій правової тематики, а також передбачає обов'язкову координацію з іншими зацікавленими установами, закладами, громадськими організаціями, зокрема правоохоронними.

Список використаних джерел

1. Агашина І. В. От корпоративного проекта – к созданию ПЦПИ / І. В. Агашина // Библиотека. – 2002. – № 4. – С. 35–36.

2. Алексеева Ж. Как к юристу горожане за консультацией приходят / Ж. Алексеева // Библиотека. – 2001. – № 2. – С. 11–14.

3. Белокин В. А. Практический опыт создания публичных центров правовой информации / В. А. Белокин, В. М. Хургин // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 9. – С. 28–44.

4. Богуш Т. Роль центру правової інформації та правової громадської приймальні у задоволенні інформаційних потреб користувачів Національної парламентської бібліотеки України / Т. Богуш, Н. Бойко // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. / уклад. Т. Богуш. – К., 2011. – Вип. 39. – С. 14–20.

5. Бібліотека як центр регіональної і правової інформації: Інформаційно-методичні матеріали / Хмельницька ОУТБ ім. М. Островського ; уклад.: В. В. Маковська, Ю. М. Гой, В. С. Зваричук. – Хмельницький, 2005. – 32 с. – (Серія «Бібліотека і влада»).

6. Вилегжаніна М. Задоволення інформаційних потреб користувачів у правовій інформації / М. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 18–21; Вилегжаніна Т. І. Бібліотека і право / Т. І. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2011. – № 2. – С. 4–5.

7. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

8. Гладкова Н. Правовая информация для всех / Н. Гладкова // Библиотека. – 2008. – № 10. – С. 14–16.

9. Іванова Н. Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

10. *Іванова Н.* Комплексні онлайнві юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. – 33. – С. 233–239.
11. *Іванова Н.* Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування / Н. Іванова // Наукові пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 161–170.
12. *Орлова О.* Проводники права / О. Орлова, Е. Кузьмин, М. Усачев // Библиотека. – 2006. – № 9. – С. 6–9.
13. Організація центрів правової інформації в бібліотеках: метод. поради / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. А. Пилипенко. – Донецьк : Сх. вид. дім, 2008. – 24 с.
14. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 170–179.
15. Публичные центры правовой, деловой и муниципальной информации в России : сб. материалов / сост. Е. И. Кузьмин, М. Н. Усачев, А. А. Демидов. – М. : Либерия, 2004. – 384 с.
16. *Романенко Т. И.* Распределенная информационная сеть в малом городе / Т. И. Романенко // Библиотека. – 2002. – № 5. – С. 21–24.
17. *Тюрина О. М.* Формирование ресурсов Публичных центров правовой информации. Типовое положение о фонде Центра правовой информации на базе общедоступной библиотеки / О. М. Тюрина // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 56–64.
18. Веб-сайт Мега-НАУ – Професійна юридична система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/>. – Назва з екрана.